

ВСТУП

Україна знаходиться на етапі докорінних змін соціально-економічних відносин в організації життєдіяльності країни. Основні інституції країни мусять відповідати цим змінам, сприяти трансформаційним процесам, адаптуватися. Серед них університетська освіта є особливою, оскільки впливає не стільки на соціально-економічні процеси перетворення сьогодення, а головним чином впливає та забезпечує майбуття. При цьому підсистема університетської освіти як складова загальної державно-громадської системи теж перетворюється.

Як вказує В.Г. Кремень, університетська освіта забезпечує майбуття шляхом формування нового покоління професіоналів або, іншими словами, виробляє високоякісний людський (освіта, здоров'я) та соціальний (культура, загальні цінності, сильне громадянське суспільство) капітал [221, с. 17]. Власне, саме людський капітал і є основним ресурсом, який, на глибоке переконання І.А. Зязюна, здатний забезпечити розвиток країни у постіндустріальну, інформаційну епоху.

Таким чином, дослідження проблеми розвитку університетської системи освіти в сучасних умовах має пріоритетне значення, відноситься до фундаментальних основ у забезпеченні розвитку соціально-економічної системи суспільства [146, с. 148-149].

Університетська освіта утворює такий осередок освіти, науки та культури у суспільстві, де не тільки відбувається передача знань, умінь та навичок молодому поколінню, формується світогляд, поведінка, але й закладається власне доля кожного випускника та майбутнього суспільства.

Значущість наукової проблеми розвитку університетської системи освіти України визначається суттю педагогічної системи, перед якою ставиться завдання якнайширше залучати молоде покоління до добродійності та обережного ставлення як до себе, так і до довкілля з метою його збереження, дотримання балансу, рівноваги, гармонійного розвитку суспільства, наступного покоління та його майбуття.

С.У. Гончаренко зазначає, що обґрунтування і значення розв'язання проблеми має містити три складові: соціально-педагогічне значення наукової проблеми, стан її дослідження та потреби практики. Отже, розглянемо, по-перше, соціально-педагогічне значення проблеми. Підкреслимо, що “за означенням,

прийнятим XX сесією генеральної конференції ЮНЕСКО, під освітою розуміється процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання” [97, с. 241].

О.В. Глузман наводить визначення поняття “університетська освіта” як підготовку в університетах наукових і педагогічних кадрів для науково-дослідних та проектно-конструкторських установ, промисловості й сільського господарства, вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл та інших. Під терміном “університетська освіта” розуміється також сукупність суспільних, педагогічних і спеціальних знань та навичок, що дозволяють випускникам університету вести науково-дослідну роботу або педагогічну роботу у відповідності з отриманою спеціальністю. Різниця між університетською й педагогічною освітою у тому, що студенти університетів отримують у більшому обсязі наукову підготовку, студенти педуніверситетів – педагогічну [371, с. 354-379].

С.У. Гончаренко зазначає, що принциповою особливістю університетської освіти є її фундаментальність, навчання студентів на рівні переднього краю розвитку наук та органічне поєднання навчання з фундаментальними дослідженнями. На нашу думку, також принципово змінюється і характер навчання. Тобто університетська освіта як навчальний процес набуває все виразніших рис дослідження явища чи об’єкта, що передбачає: пошук чи здобуття інформації, вибір з необмеженого інформаційно-комунікативного простору; аналіз та узагальнення у вигляді моделей в тій чи іншій формі. Все це є моделюванням. Ми переконані, що навчання отримує інноваційний зміст саме тоді, коли здобуває виразні риси моделювання.

Ми підтримуємо висновок, що робить Н.С. Ладижець: “...Університетська освіта може розглядатися як провідний фактор у реалізації інтегративних зусиль націй, що здійснюють зорієнтований вплив на формування тенденцій світового розвитку” [91, с. 38; 241, с. 145].

Університетська система освіти має бути інноваційного типу, як система з університетом та установами науки, культури, місцевого самоврядування, спорту, загальноосвітніми школами, банками, фірмами, які об’єднані для сумісного досягнення суспільно значимої мети з урахуванням соціально-економічної нерівномірності регіонів.

Фактично нами прийнято, що університетська система освіти – це консорціум університету та установ, які утворюють мережу здобуття, ефективного доступу до навчання, розповсюдження та поєднання новітнього знання та досвіду, культури. Тобто відроджуються

традиції стародавньої Києво-Могилянської академії (КМА)⁷ з розповсюдження ідей серед населення шляхом об'єднання суспільства навколо центрів високого рівня освіти як у столиці, так і у регіонах [288].

Університетська система з університетом та об'єднанням установ і організацій у регіонах урізноманітнює сферу освітніх послуг країни, підвищує її конкурентоспроможність на світовому ринку освітніх послуг.

По-друге, стан дослідження проблеми розвитку університетської системи освіти проведено в аспектах: соціальному економічному організаційно-педагогічному у їх неподільній єдності, взаємозбагаченні та синергетичному взаємодоповненні.

Якщо наукові дослідження з соціології та екології, валеології та соціальної психології, економіки та політології можуть сприяти ходу соціально-економічних реформ в Україні, то сучасні наукові дослідження з педагогіки дозволять створити передумови для їх успішного здійснення. Консенсус досягається тоді, коли всі учасники процесу соціально-економічних реформ, а це усі прошарки та покоління у суспільстві, готові діяти у відповідності до вимог реальної ситуації, маючи можливість вільного вибору серед альтернативних варіантів, та вбачати в обраних спільних діях найбільш вигідний варіант задоволення власних інтересів, забезпечення власних пріоритетів, поважаючи та враховуючи право інших на відповідний вільний вибір. Вибір шляхом партнерства, а не за рахунок інших.

Л.С. Нечепоренко доводить, що тільки на межі різних наукових знань можна знайти сучасні відповіді та рішення проблем про умови розв'язання конфліктів людини з довкіллям, суспільства з природою [343, с. 47; 344], про спосіб життя, уміння і навички діяти за законами злагоди та гармонії [208].

Значущість вирішення наукової проблеми розвитку системи університетської освіти України ми пов'язуємо із значущістю формування, виховання нового рівня світогляду вільної людини, про необхідність якої висловлюється В.С. Лутай [256, с. 5]. Ми поділяємо думку К.А. Гельвеція (1715-1771) [333, с. 452-458], що "виховання може все" [87]. Тобто освічена та вихована людина може все, а сам процес виховання, як формулює Л.С. Нечепоренко, є феноменом вічності [343, с. 11]. Не зможемо ми виховати нову людину, яка здатна діяти у гармонії з природним і соціальним середовищем, не зможе існувати цивілізація, неминуча глобальна криза, про що постійно нагадує М.М. Моїсєєв [328].

Стан та перспективи соціально-економічного й політичного розвитку України, сучасних багатомірних взаємин суспільства й природи, стосунків між людьми у сім'ї, колективі, націями, народами,

континентами, партіями – все свідчить про взаємозалежність. Тобто зміни в одній системі негайно викликають ланцюгову реакцію перетворень у сусідніх системах.

Феномени цілісності Всесвіту та взаємозалежності обумовлюють потребу у новій людині, як університетській людині. Потрібні універсали, всебічно та гармонійно виховані та освічені особистості, які вміють гармонізувати свої дії з довкіллям. В цьому і є об'єктивні причини утворення нових університетів та реорганізації інститутів України в університети, на базі яких слід розвивати університетську освіту, що слугуватиме підставою для наукових досліджень.

В розвинутих країнах принципово змінюється процес накопичення багатства. Воно здійснюється перш за все у знаннях, в освіті, в підготовці соціально розвинутої, компетентної людини, тобто у людському капіталі.

За останні два десятиліття складова робітників, які зайняті у сфері матеріального виробництва, значно знизилась. Проведений В.К. Федорченко аналіз свідчить, що від половини до двох третин економічно активного населення зараз зайнято у сфері надання послуг [501, с. 206-209]. Значна частина “білих комірців” сконцентрована зараз у сфері збору, збереження та переробки інформації, у науці та освіті. Все більшу вагу займають супервисококваліфіковані високооплачувані фахівці як у високотехнологічному та наукоємному виробництві, так і в управлінні, науці та освіті. Це так звані “золоті комірці”.

Тобто потрібні такі моделі розвитку університетської системи освіти, які дозволять влаштувати відповідну організацію її саморозвитку, нададуть риси адаптивності, гнучкості, динамізму, забезпечать перехід до стратегії “запобігання можливого збитку” замість “ліквідації катастроф” як природних, так і соціальних систем, довкілля, що актуалізує екологічний аспект проблеми. Зазначений перехід супроводжується очікуванням значного росту витрат на цілі такої організації освіти. Тому постає питання про межі, про обмеження умов реалізації моделей розвитку.

Вихідними даними для розробки теми, визначальним положенням наукового дослідження є також “принцип кормчого”, який сформував польський вчений Броніслав Трентовський (1808-1869) [97, с. 334], послідовник Г.Ф. Гегеля (1770-1831) [97, с. 64]. Суть принципу полягає в тому, що керівник у своїх діях повинен діяти як кормчий. Він не повинен пливти наперекір стихії, він мусить вміло використовувати її для досягнення своїх цілей. М.М. Моїсєєв (1917-1993) підкреслює, що сила кормчого мізерна у порівнянні із силою

стихії, але вона знаходиться у його руках [327]. Використовуючи її правильно, накопичуючи ефект, кормчий в змозі досягти мети [327; 328, с. 103].

Сучасна організація університетської системи освіти повинна базуватися на двох протилежних началах. З одного боку, все більше визначається невідворотність використання ринкових механізмів, але, з другого боку, зберігається система обліку та планування. При цьому концепція сталого розвитку в цілому сприймається як цілеспрямований процес. Єдність цих двох протилежностей, як виразно зазначає М.М. Моїсєєв, і є квінтесенцією сучасної стратегії розвитку [328, с. 122]. Тобто сучасна модель розвитку університетської системи освіти базується і на організаційному об'єднанні цілеспрямованості та стихії, тобто на впровадженні принципу кормчого, що актуалізує синергетичний аспект проблеми.

Як визначає В.Г. Кремень, реальний стан соціально-економічних відносин в Україні спонукає університетську систему освіти зайняти активну позицію в суспільстві, адаптуватися. Все більше вищих навчальних закладів розвивають функції по забезпеченню освітніх потреб суспільства на платній основі, що всіляко підтримується і на нормативно-правовому рівні [217]. Тобто сучасні університети набувають досвіду надання платних послуг, власно розвивають комерційну діяльність, що відповідає тенденціям розвитку освіти у всіх країнах світу [88; 501].

В Україні, яка традиційно має високий науково-педагогічний потенціал, вже створився та активно продовжує розвиватися ринок освітніх послуг. С.О. Сисоєва переконливо доводить, що теоретико-методологічні засади педагогічної науки потребують випереджувального розвитку для запобігання ймовірних соціальних конфліктів [453]. Організаційно-педагогічні аспекти проблеми розвитку університетської системи освіти потребують глибоких наукових досліджень як для задоволення потреб практики, так і забезпечення теорією розвитку і на майбуття.

Необхідність проведення дослідження організаційно-педагогічних основ функціонування університетської системи освіти визначається фундаментальністю проблеми сталого розвитку суспільства. Зараз жоден великий проект не вийде зі стін ООН, Міжнародного валютного фонду, Всесвітнього банку та не буде ними погоджений, якщо у ньому відсутні ключові слова “сталий розвиток”. Ріо-де-Жанейрська декларація проголосила право на розвиток, яке “повинно бути реалізовано, щоб забезпечити справедливе задоволення потреб існуючого та майбутніх поколінь у сфері розвитку та оточуючого середовища” [404].

На думку П. Дукера, сучасний стан розвитку цивілізації свідчить, що пробуксовує і соціалістична, і капіталістична моделі, і планова, і ринкова економіка. Сьогодні майже ніхто "...не вірить у можливості врятування за допомогою суспільства, але починаючи з XVIII століття, з епохи Просвітництва, ця віра була домінуючою силою і головним двигуном політики" [131, с. 11].

Ключовою характеристикою нової моделі є її постіндустріальність, яка не буде виснажувати природу. Характерною рисою буде синергетичне взаємодоповнення масового конвейєра більш індивідуалізованим виробництвом. І.А. Зязюн підкреслює, що "окремі риси нової моделі вже вочевидь, тому що вона не стільки формується у наукових дослідженнях, скільки вже народжується у надрах старої моделі". Саме необхідність наукового дослідження обґрунтовується потребою "зберегти, не знищити ці слабенькі ростки, а допомогти їм вийти зі стану екзотики, стати широко розповсюдженим та звичним явищем" [158].

В організаційно-педагогічному сенсі університетська система освіти, яка продовжить масовий характер навчання молодого покоління, набуває риси "індивідуально зорієнтованого виховання" [27; 28]. І у навчальній, і у трудовій діяльності різко підвищується творче начало. Здатність до творчого вибору є важливішою дією у педагогічній та соціальній культурі, вихованню якої слід вчити та вчитися кожному усе свідоме життя.

Україна як самостійна та незалежна країна існує лише чотирнадцять років. Але молоде покоління, що прийшло до університетів, народилося сімнадцять років тому, і воно не може чекати. Молоде покоління потребує і виховання, і навчання, яке адекватно відповідає потребам як сьогодення, так і майбуття суспільства. Ми відчуваємо динамічність та невизначеність, неоднозначність та маятниковий характер тих чи інших соціально-економічних перетворень. У всьому світі все вище цінуються індивідуальні успіхи в навчанні. Вони стають все важливішими для кар'єри. Але, як зауважує Г.О. Балл, лише духовні орієнтири, цінності залишаються незмінними, фундаментальними [20, с. 220].

Наше глибоке переконання полягає в тому, що довічні духовні цінності свідомо або несвідомо є підґрунтям кожної педагогічної системи, але сьогодення висвітлює їх майже як єдину та незмінну концептуальну основу виховання та навчання. Актуальність побудови та розвитку сучасної університетської системи освіти, яка ґрунтується, як своєчасно доводить Л.С. Нечепоренко, на послідовному, неухильному та безумовному дотриманні та виконанні у всьому трьох вічних добродієв, якими є Віра, Надія, Любов, залишається ще

актуальнішою науковою проблемою (завданням), ніж двісті років тому. Саме тому за ці роки у суспільстві дійшли висновку, майже всі усвідомили, що природні ресурси Планети скінченні і дотримання концепції індустріального розвитку неминуче призведе до екологічної та соціальної кризи. За образним висловом М.М. Моїсєєва, “XX століття – це століття попередження” [326]. Сьогодні потребує нової моделі соціально-еколого-економічного розвитку. Така постіндустріальна модель повинна відповідати концепції сталого розвитку [501, с. 205].

У проєкті “Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті” приділена увага теоретико-методологічним проблемам неперервної професійної освіти, тобто актуальним завданням психолого-педагогічної науки сьогодення. У вступі до проєкту Національної доктрини наведена теза, що “провідні держави світу освоюють стратегію сталого людського розвитку” [405], а вже у Національній доктрині розвитку освіти визначено, що Україна визнала шлях “...утвердження пріоритетів сталого розвитку” [341, с. 4]. Можна зробити висновок, що сучасна психолого-педагогічна наука в Україні займає провідну позицію, оскільки саме неперервна професійна освіта створює умови, забезпечує та надає можливості реалізувати стратегію сталого розвитку, сталого процесу формування особистості професіонала, що актуалізує організаційно-педагогічний аспект проблеми.

Аналізуючи зусилля провідних підприємств європейських держав, Англії, Франції та Німеччини, щодо політики професійної підготовки, І.А. Зязюн відмічає, “що вона має багато цілей. Та найважливіша з них – оволодіння її корпоративною культурою, зміцнення і розвиток. Тут ідеться не про підрахунок витрат, прибутку чи підвищення благонадійності і мотивації робітників, а про відповідне технологічне, психологічне та культурне ставлення робітника до техніки, що сприяє виробництву, тощо. Мультинаціональні підприємства, що процвітають, витрачають на професійну підготовку 10% свого фонду заробітної плати” [158, с. 296].

Мова йде про вкладення, своєчасне відтворення людського капіталу [501, с. 206]. Але для сучасних українських університетів, як правило, залишається майже недосяжним використання фінансових надходжень за надання додаткових освітніх послуг на здійснення наукових досліджень, наукове забезпечення навчально-виховного процесу в умовах сьогодення України. Тобто на розвиток людського капіталу університетської спільноти. Майже все використовується на покриття державного недофінансування, що актуалізує економічний аспект проблеми.

Значні зміни в соціально-економічних відносинах у суспільстві обумовлюють потребу у підготовці фахівців нових, не традиційних для регіону, спеціальностей [364, с. 40]. Саме тому виникає значна кількість філій, центрів та інших відокремлених структурних підрозділів провідних університетів, а також і самих університетів у регіонах, що збільшує різноманіття напрямів та форм надання освітніх послуг, надає можливість безпосередньо, на місці здобути освіту за спеціальностями, підготовка з яких була відсутня у регіоні, що актуалізує соціальний аспект проблеми.

Але, як зауважує С.У. Гончаренко, просте перейменування слабеньких інститутів, які не мають ні кадрів, ні бази, в університети є профанацією науки і середньої освіти.

По-третє, потреби практики розвитку університетської системи освіти, на які впливають, в основному, процеси на чотирьох рівнях. На світовому рівні, що носить глобальний характер та вплив на кожний університет у кожній країні світу. Це обумовлює проблеми глобального характеру, розв'язання яких слід очікувати в першу чергу за рахунок європейської та світової інтеграції, на що особливу увагу звертають В.Г. Кремень та В.С. Журавський [141, с. 256].

І.А. Зязюн звертає увагу на той факт, що “на фронтах багатьох педагогічних закладів зарясніли вивіски: університет. Переконливо і романтично! Та чи завжди зміна вивіски відповідає справжньому змісту підготовки вчителя?”

Вплив на університети всього світу всесвітніх процесів обумовлює проведення наукового аналізу цих загальних глобальних проблем не для кожної країни окремо, або окремо для зарубіжних країн та окремо для України, а в цілому. Означене дозволить висвітлити загальні проблеми, спільні, а не специфічні для кожної країни, для кожного університету.

На національному рівні, що впливає на кожний з університетів в обраній країні в національному масштабі. В цьому вимірі Україна займає виключне становище, оскільки окремі університети, що утворюють національну систему університетської освіти, мають власну майже чотирьохсотрічну історію. Але Україна як незалежна держава сформувалась лише чотирнадцять років тому. Означений термін порівняно з чотирьохсотрічною історією має суттєво менший масштаб, навіть з більш ніж сімдесятирічним досвідом за радянські часи. Це дозволяє проводити науковий аналіз проблем національного рівня, спільних для території сучасної України та менталітету її населення, не обмежуючись лише чотирнадцятирічним періодом.

На регіональному рівні доцільно виокремлювати специфічні

проблеми, що мають вплив на кожний з університетів регіону. Доцільність та обґрунтованість наукового аналізу в першу чергу саме регіональних проблем обумовлено, по-перше, тим, що актуальність та значущість, масштаб впливу колективів університетів слід очікувати саме у масштабі регіону. Власні науково-педагогічно-адміністративні кадри регіону краще, ніж хто-небудь, знають власні проблеми університетської освіти, віддані ідеї спільності інтересів мешканців регіону. Як доводить М. Богачевська-Хомяк, “намагання знайти баланс між науковою діяльністю, освітньою працею та адмініструванням – спільне для науковців усієї земної кулі. Відречення від однієї ділянки загрожує втратою контролю над двома іншими. Треба братися за всі три справи, щоб створити та втримати здоровий баланс у громаді, не втрачаючи можливостей розвитку” [40, с. 6].

На особистому рівні доцільно виокремлювати локальні, суто мінливі проблеми, які мають місце, вплив у кожному з університетів та пов’язані з особистими властивостями лідера, першої особи, та його команди. Через вирішення проблем цього рівня і відбувається в першу чергу інноваційний розвиток університету.

Аналіз практик організаційно-педагогічного розвитку університетської системи освіти обумовлює взаємозв’язану сукупність питань, на які потрібно дати швидкі, точні та конкретні відповіді: яким має бути бажаний взірць, модель університетської системи освіти; як управляти університетською освітою в мінливих соціально-економічних умовах; куди спрямувати зміни і якою має бути модель розвитку; хто і наскільки зацікавлений у розвитку; як створити та втримувати гідний баланс інтересів усіх зацікавлених сторін, не втрачаючи можливостей розвитку; які показники, індекси та індикатори, що дозволяють вимірювати розвиток; які методики та на яких рівнях і за якими критеріями слід оцінювати рівень досягнутого та потенційні можливості розвитку; як встановити засоби впливу та визначити баланс між якістю та наявними ресурсами забезпечення освіти, між економічним ростом та соціальним розвитком, між ефективністю та сталістю. Тобто констатуючий експеримент спрямовано на визначення та динамічне втримання балансу між теоретично обґрунтованим, але динамічним взірцем бажаного майбуття, моделлю сталого розвитку інноваційної університетської системи освіти та реаліями практики сьогодення з мінливими соціально-економічними перетвореннями. При цьому маємо визначити засоби впливу на існуючі практики через комплекс методик: оцінки розвитку університетської системи освіти, що ґрунтується на методології виміру індексу людського розвитку;

оцінки раціональності управління, власних зусиль університету із державним забезпеченням організації навчально-виховного процесу; оцінки якості університетської системи освіти, що ґрунтується на моделі самооцінки якості за європейською системою акредитації EQUIS, яка адаптована для різних етапів розвитку у перехідних умовах соціально-економічних перетворень в Україні; рейтингової оцінки пріоритетів в управлінні змінами, що ґрунтується на методології інструментальної оцінки корпоративної культури; аналізу подібності та відмінності між консервативною, експансивною, гнучкою та синергетичною моделями розвитку університетської системи освіти.

Врахування означеної сукупності протиріч у взаємозв'язку та взаємозумовленості дозволяє розраховувати на успіх, на визначення можливості розвитку університетської освіти для забезпечення сталого розвитку України у єдиному європейському просторі.

На основі теоретичного аналізу нами виділено такі головні суперечності розвитку, які впливають у регіонах на стан університетської освіти:

- темпи збільшення кількості вищих навчальних закладів значно випереджають темпи формування професорсько-викладацького потенціалу. Тому ті ж самі професори працюють в декількох закладах одночасно. Це не залишає їм часу для власного подальшого та постійного розвитку, що обумовлює проблематичність формування творчої особистості [219];
- зменшення кількості випускників загальних шкіл при одночасному зростанні кількості місць для навчання в університетах в Україні викликає зниження конкурсу і загрожує зниженням вимог до абітурієнтів [124];
- складні економічні умови не дозволяють розвивати матеріальну базу закладів відповідно до вимог часу [140];
- нерівність умов розвитку регіонів в Україні;
- зміна соціальної структури суспільства;
- нерівні можливості для навчання, що обумовлює значний перекид.

В цих умовах іде занепад університетської освіти через руйнування наукових шкіл та відсутність організаційних умов для утворення нових. Комплекс взаємопов'язаних суперечностей негативно впливає на розвиток університетської системи освіти і загрожує в цілому зниженням кваліфікації випускників, формуванню професіоналів. Отже, виразніше визначається наукова проблема – становлення теорії сталого розвитку інноваційної університетської системи неперервної випереджаючої професійної освіти та професіоналів в умовах зростання конкуренції на

місцевому, регіональному, національному та міжнародному ринках праці, освітніх та наукових послуг, що адекватна змінам та тенденціям у глобалізованому суспільстві для створення передумов, освітнього забезпечення сталого розвитку цивілізації.

Актуальність проблеми освіти для майбуття цивілізації, в інтересах сталого розвитку відображається і у Заяві міністрів навколишнього середовища країн Європейської Економічної Комісії (ЄЕК) Організації Об'єднаних Націй (ООН) (2003 рік), де зазначається:

- “підкреслюючи, що освіта, окрім того, що вона є одним з прав людини, являє собою попередню умову для досягнення сталого розвитку й важливим чинником належного управління...
- вітаючи резолюцію 57/254 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 20 грудня 2002 року, у якій Генеральна Асамблея оголосила десятилітній період, що починається з 1 січня 2005 року, Десятиліттям освіти в інтересах сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй і запропонувала Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) підготувати проект плану здійснення цього Десятиліття на міжнародному рівні” [151, с. 4].

Мета дослідження полягає у тому, щоб теоретично розробити і експериментально перевірити організаційно-педагогічні моделі сталого розвитку інноваційної університетської системи освіти, що базується на визначенні: балансу між теоретично обґрунтованим, але динамічним взірцем бажаного майбуття, моделлю сталого розвитку інноваційної університетської системи освіти та реаліями практики сьогодення з мінливими соціально-економічними перетвореннями в Україні; засобів впливу на існуючі практики та на динамічне втримання бажаного балансу у визначених межах та згідно з встановленими критеріями з опертям на комплекс взаємодоповнюючих методик оцінки; концептуальних ідей, що спрямовують розвиток університетської освіти на освітнє забезпечення сталого розвитку суспільства, їх просування та збагачення баченням усіх зацікавлених сторін.

Мета також – у розробці та обґрунтуванні концепції та організаційно-педагогічної моделі сталого розвитку університетської освіти в Україні в контексті гуманістичної парадигми освіти та відродження самосвідомості творчої інтелігенції для навчання та виховання творчої особистості професіонала із новим рівнем світогляду вільної людини, спрямованої на сталий розвиток земної цивілізації.

Розв'язання наукової проблеми – становлення теорії сталого розвитку інноваційної університетської системи неперервної

випереджаючої професійної освіти в умовах зростання конкуренції на місцевому, регіональному, національному та міжнародному ринках праці, освітніх та наукових послуг для освітнього забезпечення сталого розвитку цивілізації – спирається на ключову ідею інноваційної університетської системи освіти, що сформульована у формі тези – разом досліджуючи, моделюючи, вчимося, потребує визначення сукупності, системи альтернатив з двох протилежностей, методик вимірювання параметрів, оцінки якості та бажаного балансу у межах та згідно із встановленими критеріями, засобів впливу на існуючі практики, що досягається шляхом моделювання педагогічних процесів та систем.

Сталий розвиток університетської освіти з притаманними університету особливостями, індивідуальністю майбутнього фахівця, усіх без винятку суб'єктів освітнього процесу можливий та ґрунтується на довічних цінностях, нормах справедливості, індивідуальних та особистісних відмінностях, виходить із сутності університету, його феномена як важливішої інституції суспільства, що є підґрунтям якісного життя сучасного та наступних поколінь. Але спираючись передусім на власні зусилля та не за рахунок майбутніх поколінь, а також без позбавлення їх можливості задовольняти власні потреби. Розвиток – це особливий тип змін, які пов'язані з оновленням, з виникненням нового якісного стану об'єкта, з розширенням його структурно-функціональної сутності, які впливають на якісні зміни суб'єктів освітнього процесу.

Університетська освіта функціонує зі скоригованими сумісними діями, коли загальний вплив зростає більше, ніж сума впливів, що чинить кожний із компонентів окремо. Університетська освіта саморозвивається, продукує необхідні умови існування, досягає зрілості та самодостатності.

Теоретико-методологічною основою процесу сталого розвитку університетської освіти є концептуальна модель з розширеною можливістю обрання схеми-маршруту для здійснення студентами власного, вільного вибору гармонійного, професійного самодослідження і самообґрунтування, мотивації і саморозвитку ним своїх індивідуальних відмінностей, особливостей та неповторної цінності. Одночасно ця модель є передумовою і основою організаційно-педагогічного супроводу гармонійної самореалізації як майбутнього професіонала, так і в цілому самої університетської системи освіти, є підсистемою підтримки прийняття рішень в умовах невизначеності, багатоваріантності та високого ступеня відповідальності за власний особистий вибір.

Як зазначає М. Богачевська-Хомяк, “абсолютні вартості існують, але ніхто не має абсолютної певності, які вони і як їх описати. Університет, освіта – це не скупчення абсолютних знань, а засіб до безнастанного пошуку тих знань. Адже мета освіти – вміння вічно вчитися. Законсервовані знання, як і пасивна віра, мертві. З різних маргінальностей нагромаджуються різні форми не тільки бачення, але й їхнього відтворення” [39, с. 10].

Доцільна організація навчально-виховного процесу гармонійної, багатогранної, професійної підготовки, яка спрямована на формування у студента активної, творчої позиції суб’єкта своєї життєдіяльності, який усвідомлює, що його доля знаходиться у його руках, враховує свою неповторну індивідуальну цінність, особисту цінність, здатний жити у гармонії з суспільством (знайти самоцінне, власне, притаманне йому місце у суспільстві) та з природою (відчувати себе невід’ємною складовою цієї природи), усвідомлювати взаємозв’язок та взаємозалежність всього у всесвіті. Ключовою характеристикою моделі інноваційної університетської освіти є концепція її сталого розвитку, коли визначально підвищується творче начало, яка взаємодоповнює та взаємозбагачує здобутки масового навчання “індивідуально зорієнтованим вихованням” особистості професіонала на основі незмінних, фундаментальних духовних цінностей, якими є Віра, Надія, Любов, Добро.

Сучасна теорія складних систем дає уявлення про недетермінованість всесвіту, де все унікальне й неповторне. На відміну від перетворень та реформ, поруч з традиційним усвідомленням категорії розвиток зв’язаний з внутрішніми силами, які притаманні системі і забезпечують її внутрішній саморух. Такими силами виступають мислення та діяльність учасників навчально-виховного процесу, пріоритет саморозвитку.

Досягти цього можна за умов, що організаційно-педагогічний компонент навчально-виховного процесу буде спрямований на розкриття та розвиток індивідуальних якостей, особливостей усіх учасників педагогічно-виховного процесу, кожного студента, їх взаємодоповнення та взаємодії. Це повинно стати головною метою, об’єктом навчально-виховного процесу і предметом гармонійного професійного саморозвитку майбутнього фахівця.

Якісна гармонійна професійна підготовка фахівців у вищих навчальних закладах можлива за умов реалізації основних принципів функціонування та саморозвитку (наступність, неперервність, системність, інноваційність, цілісність та інтегрованість, індивідуальна спрямованість), використання класичних методів

(порівняння, композиції та декомпозиції, систематизації, моделювання та прогнозування, узагальнення, інтеграції та диференціалізації) проектування сучасної інноваційної університетської системи освіти для задоволення потреб особистості та суспільних потреб у певній діяльності в тій чи іншій сфері суспільного розподілу праці.

Під університетською системою освіти надалі розуміємо природно інноваційно розвинутий навчально-науково-виробничо-культурний комплекс чи консорціум як цілісну організаційно-педагогічну систему, компонентами якої є мета, місія, зміст, сутність, елементи разом зі взаємозв'язками, що утворюють структуру, функції і управлінські ієрархічні рівні прийняття рішень, наповнення яких залежить від поєднання заданих та індивідуальних властивостей професійної гармонійної підготовки майбутніх фахівців з урахуванням пріоритетів особистості, традицій та можливостей регіону. Потреба в інтеграції процесів навчання та виховання, наукової та виробничої діяльності, культурного розвитку гармонійної, творчої, активної людини зумовлюється складністю розвитку та формування особистості в умовах трансформації соціально-економічних відносин у суспільстві та глобальними процесами з позиції її інтеграції в світовий освітній простір [141].

Реалізація означеного сприятиме застосуванню базових, фундаментальних положень гуманістичної парадигми освіти, в центрі якої – людина як найвища цінність, яка здатна жити та взаємодіяти у гармонії з суспільством та природою без позбавлення цих прав інших та не за рахунок майбутніх поколінь. Забезпечити якісну та ефективну, гармонійну професійну підготовку фахівців в університетах можна, якщо її реалізовувати як цілісну організаційно-педагогічну університетську систему освіти.

Основні положення концепції знаходять своє відображення в загальній гіпотезі дослідження. Загальна гіпотеза дослідження полягає у тому, що університетська освіта зможе виконувати нову глобальну мету – освітнє забезпечення сталого розвитку цивілізації, якщо усі зацікавлені сторони будуть спиратися в усіх сферах діяльності на найулюбленіші та взаємодоповнюючі стратегії природи – конкуренцію та синергію, через їх баланс та неухильне дотримання системоутворюючої сукупності принципів. Університетська система освіти як найважливіша соціальна інституція сучасного суспільства зможе зменшувати нерівність між економічним та соціальним розвитком суспільства, а також розвитком природи, через зменшення диспаритету, визначення та втримання балансу між стратегіями

конкуренції та синергії у всіх сферах діяльності як всередині, кожною людиною університету, так і ззовні, поколіннями нової генерації. При цьому під синергетичним розвитком університетської системи освіти ми вважаємо постеволюційний розвиток, коеволюцію професійного розвитку і становлення особистості разом з розвитком суспільства, а також суспільства разом з природою.

Загальна гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні набувають ефективності і забезпечують сталий розвиток університету і особистостей за умов впровадження цілісної системи психолого-педагогічних і методичних положень, принципів, технологій, тенденцій, критеріїв розвитку, що розроблена з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду проектування та моделювання новітніх освітніх систем та процесів, організаційно-педагогічних та соціально-економічних перетворень і особливостей, виявлення факторів, умов та тенденцій розвитку науково-навчально-виховного процесу в університетах України.

Методологічною основою дослідження є філософські положення: про загальний зв'язок, взаємну зумовленість і цілісність процесів і систем, про еволюцію, ріст та розвиток, що відбуваються у соціально-економічному та природному середовищі, теорії пізнання, теорії систем, про загальнонаукові принципи цілепокладання, системності, зворотного зв'язку, самоорганізації, наступності та інтегративності і творчу сутність особистості як суб'єкта історичного процесу й розвитку матеріальної та духовної культури.

Для забезпечення сталого розвитку університетської системи освіти слід використовувати методи моделювання, оскільки пряме експериментування небезпечно для майбуття випускника. Тобто моделі є ключовим засобом отримання інформації про можливий стан освітньої системи внаслідок масштабного впливу на неї рішень, які приймає людина.

Створення моделі – це найважливіший етап розвитку будь-якої теорії. Модель – це не тільки формулювання знань, які вже існують у людині, але й невідомих фактів, котрі ще належить перетворити у знання [325]. Тому однією з важливих задач педагогічної науки є вивчення моделей, здобуття з їх допомогою інформації, тих потенційних знань, які у них закладено.

Все це стосується не лише суто педагогічних, організаційних та математичних моделей. У педагогічній науці добре відомі вербальні моделі. Тільки для здобуття знання з вербальних моделей фахівці використовують не методи математики, а інші засоби пізнання –

логіку, асоціації, аналогії тощо.

У процесі розвитку педагогічної науки виникла потреба у вдосконаленні теоретичних та соціально-педагогічних засад, устаткуванні їх засобами передбачення, здатними давати не тільки якісні, але й кількісні оцінки. Потрібна сукупність моделей університетської системи освіти, своєрідна експериментальна установка, яка дозволяла б вивчати її реакції на дії зовнішніх та внутрішніх факторів, викладачів, адміністрації та студентів і встановити межу припустимих дій. Така організація інформаційного забезпечення університетської системи освіти виступає в ролі елементів теоретичного, організаційно-педагогічного забезпечення сталого розвитку, опираючись на досягнення комп'ютерних наук.

Теоретичну основу дослідження становлять фундаментальні положення: теорії систем та їхнього розвитку (А.М. Алексюк, В.А. Афанасьєв, О.С. Анісімова, В.П. Безпалько, А.М. Бойко, Є.П. Белозерцев, Л.С. Виготський, С.У. Гончаренко, Т.А. Ільїна, П.Л. Капіца, Н.В. Кузьміна, В.І. Лозова, А.О. Лігоцький, О.Г. Мороз, В.О. Охріменко, С.Л. Рубінштейн, Т.І. Суценко та інші); структури змісту навчання (Б.С. Гершунський, В.С. Ледньов, І.Я. Лернер, Н.Г. Ничкало, О.М. Новіков, М.М. Скаткін, Н.Ф. Тализіна); організації навчального процесу у вищій школі, зокрема в університетах та інститутах (О.А. Абдуліна, В.І. Андреев, С.І. Архангельський, А.О. Вербицький, М.Б. Євтух, І.А. Зязюн, Ю.Ф. Зіньковський, А.Н. Крилов, В.А. Козаков, В.Г. Осіпов, П.Т. Пономарьов, І.Ф. Прокопенко, З.А. Решетова, В.К. Сидоренко, С.О. Сисоєва, Т.Є. Таранов, М.І. Шкіль); практики управління у закладах освіти (В.Ю. Биков, В.І. Бондар, І.І. Кобиляцький, В.І. Маслов, М.Д. Нікандров, В.С. Пікельна, М.М. Поташник); психологічної теорії особистості (Б.Г. Ананьєв, О.Г. Асмолов, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, О.В. Скрипченко); індивідуальності виховання та її розвитку в процесі діяльності (І.Д. Бех, В.С. Мерлін, В.О. Моляко, О.М. Пехота, І.І. Резвицький, О.Я. Савченко, Б.М. Теплов); історії та тенденцій розвитку вищої педагогічної освіти в Україні (О.В. Глузман, В.І. Луговий, В.К. Майборода); теорії психолого-педагогічної підготовки (Г.О. Балл, В.А. Семиченко, В.О. Сластьонін, Т.С. Яценко); системи взаємовідносин особистості і характеру детермінованості її взаємодії з навколишнім середовищем (Г.О. Балл, В.О. Кан-Калік, О.Г. Ковальов, В.С. Лутай, В.М. М'ясищев, Л.С. Нечепоренко, Ю.М. Орлов, Л.П. Петровська).

Класична спадщина світової та вітчизняної педагогічної науки, досягнення окремих класичних наукових шкіл педагогічної науки є багатограним підтвердженням цієї концепції. Про це свідчать: принцип оптимізму та поваги до учня А.С. Макаренка, позитивно-емоційна педагогіка В.О. Сухомлинського, педагогіка добра І.А. Зязюна, педагогіка виховання та розвитку особистості через ефект праці К.Д. Ушинського, ідея навчання без “2” В.Ф. Шаталова, педагогіка усунування можливості приниження гідності особистості вихованця В.Г. Кременя, педагогіка співробітництва, індивідуально зорієнтованого виховання І.Д. Беха, педагогіка індивідуалізації навчання С.В. Кириленко, О.А. Кобенка, А.М. Бойко, О.М. Пехоти, безконфліктна педагогіка Л.С. Нечепоренко, педагогіка творчості С.У. Гончаренка, Г.О. Балла, С.О. Сисоєвої, педагогіка життя Н.Г. Ничкало, педагогіка лідерства О.Г. Романовського, “всестанова” педагогіка виховання П.С. Могили.

Спираючись на фундаментальність цієї класичної педагогічної спадщини, ми переконались в актуальності та доцільності проведення глибокого наукового дослідження проблеми зі створення концептуальної ієрархічної моделі розвитку університетської системи освіти, яка б адекватно відповідала перехідному, трансформаційному соціально-економічному розвитку України.

Методи дослідження. Для розв’язання поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотез використовувалася комплексна методика дослідження, зокрема:

- теоретичний пошук: вивчення джерел, матеріалів теоретичних досліджень, аналіз, узагальнення, синтез, абстрагування, класифікація та систематизація теоретичних даних, дедукція, порівняльний аналіз, моделювання, прогнозування можливих шляхів розвитку для впровадження та управління змінами університетської освіти в умовах відсутності потрібних та достатніх ресурсів;
- емпіричні методи: вивчення досвіду створення інноваційних освітніх систем, вищих навчальних закладів, анкетування, інтерв’ювання, тестування, пряме та опосередковане спостереження, опитування експертів, експертна оцінка, самооцінка, педагогічний експеримент, моделювання та інші.

Все це зумовило виявлення та обґрунтування поняттєвого апарату дослідження, визначення провідних ідей і методів їх теоретичного обґрунтування, наукового опису фактів, даних,

явищ, чинників, умов та процесів, що характеризують педагогічну дійсність та освітньо-культурне середовище, аналіз, узагальнення та синтез, експериментальну перевірку та оцінку відповідності концептуальної моделі сталого розвитку університетської системи освіти реальним організаційно-педагогічним процесам, що мають місце у процесі стрімкого формування регіонального ринку освітніх послуг.

Здобуті наукові результати у своїй сукупності є розв'язанням наукової проблеми – створення теоретичних основ сталого розвитку університетської освіти, її організаційно-педагогічного компонента в системі неперервної професійної освіти при зміні соціально-економічних відносин в Україні, що адекватні процесам глобалізації та регіоналізації у суспільстві.

Результати дослідження можуть бути використані для подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу професійної підготовки, індивідуально зорієнтованого формування особистості майбутнього професіонала, фахівця у вищих навчальних закладах, які спрямовані на неухильний розвиток професійної освіти. Рекомендуються для наукового обґрунтування організаційно-педагогічних змін по індивідуалізації професійної підготовки у вищих навчальних закладах, її соціальної та економічної ефективності. Розроблена багаторівнева організаційно-педагогічна модель сталого розвитку інноваційної університетської системи освіти може бути використана в процесі вивчення педагогічних дисциплін по організації змін у вищій школі.

У ході наукового пошуку здійснювався ретроспективний аналіз більш ніж 30-річного досвіду роботи автора у вищих навчальних закладах.

Практичне застосування одержаних результатів дослідження втілено через утворення, становлення та ствердження інноваційної університетської системи неперервної професійної освіти, новітньої організаційно-педагогічної системи, що було б неможливо без широкої підтримки унікальними за творчою побудовою колективами НаУКМА, МФ НаУКМА та з часом – МДГУ ім. Петра Могили, Комплексу КМА, видатними вченими, лідерами політики, бізнесу, всією творчою інтелігенцією Українського Причорномор'я, які вболівають та піклуються за навчання та виховання нової генерації молоді, за сьогодення та майбуття України.

Автор має за честь висловити особисту вдячність та забор'язаність, згадати ширим словом тих, хто створював та сприяв успіху по організації справи: Анатолію Кириловичу Кінаху,

В'ячеславу Степановичу Брюховецькому, Сергію Семеновичу Іванюку, Володимирі Івановичу Полтавцю – за віру у справу; Володимирі Михайловичу Ємельянову, Сергію Олександровичу Чукмасову (Народні депутати України 1994-1998 рр.), Валерію Павловичу Пустовойтенку – за активну діяльність, за надію та підтримку; Миколі Петровичу Круглову, Олексію Миколайовичу Гаркуші, Олександрі Яковичу Берднікову, Ірині Альбертівні Мейжис, Володимирі Дмитровичу Чайці – за визначну координаційну підтримку, за любов та особисту відповідальність за людей, за доручену справу.

Щире слово вдячності та уклін автора – Володимирі Павловичу Фуксу, Борисі Івановичу Білику, Володимирі Анатолійовичу Авраменку (ІОУ АЕС), Володимирі Миколайовичу Грінченку, Юрію Борисовичу Ісакову (МГЗ), Валерію Оскаровичу Хабарову, Василю Олексійовичу Зубкову (Морпорт м. Миколаєва), Дмитру Олексійовичу Черненку, Віктору Івановичу Фірсову, Михайлу Георгійовичу Жело (ДП СБЗ ім. 61 Комунара), Вірі Григорівні Нікіфоровій (Кредит Банк).

Глибоку подяку автор висловлює викладачам та співробітникам, які самовіддано працювали та працюють у різні часи у МФ НаУКМА, а потім у МДГУ ім. П. Могили: проректорам – В.В. Драгомирову, О.М. Трунову, В.Г. В'юну, В.О. Лапченку, В.С. Фургатову; деканам – Ю.Ю. Верланову, В.В. Добровольському, О.Ф. Прищепову, Ю.А. Батраку, О.П. Гожому, М.О. Багмету, О.В. Пронкевичу, В.О. Ситніку, Г.Л. Норд; завідувачам кафедр – М.Т. Фісуну, М.М. Букачу, П.М. Тригубу, О.А. Сироті, В.П. Черкасенку, В.М. Лейфурі, А.І. Колісніченку, Г.М. Запорожець, Р.О. Гришківій, Т.С. Каїровій, А.Я. Казарезову, С.О. Бурлан; докторам наук та професорам – В.П. Шкварцю, Ю.П. Кондратенку, В.Я. Кутковецькому, Л.М. Дихті, В.В. Горлачуку, С.М. Соловйову; творчим особистостям – А.О. Головановій, О.М. Руденко, В.Д. Боровльову, В.В. Ромакіну, В.І. Андрєєву, В.Є. Кобзарю, В.П. Шараєвій, С.М. Копчак, О.М. Шатун, Л.В. Шемчук, І.М. Терентієвій, Н.І. Галенко, Є.М. Голікову, А.Г. Шепелю, Г.О. Млеко, С.Л. Волинець, Р.О. Грубкіній, Н.М. Клименюк, Л.П. Клименко, Г.А. Барибіній, А.В. Заковоротній, В.Ф. Кузьміну, Н.М. Кочерзі, В.К. Голубенко, Н.Ф. Марьян, Г.Д. Данюкіній, І.В. Малюченко, Л.В. Монзуль, В.Г. Коноплянику; усім студентам та їх батькам за довіру та прагнення власним життям добувати щастя своє, любій Україні та для наших нащадків.

Особливу сердечну подяку дослідник висловлює автору ідеї утворення та створювачу самого центру якісної освіти, високого рівня